

Ali Žerdin: Omrežje moči

Koščki, spravljani v red

DR. ANTON KRAMBERGER

Knjiga Alija Žerdina *Omrežje moči* (Epicentri slovenske politične in gospodarske elite) je sijajno napisana študija o omrežju slovenske gospodarske elite in njene odvisnosti od tranzicijske politike, natančneje, njene odvisnosti od menjav oblasti v letu 2005 (ko desna opcija zamenjuje levo) in 2009 (ko leva opcija zamenjuje desno). Zelo jo priporočam radovednim in ambicioznim ljudem pa vsem drugim tudi. Od podobnih slovenskih spisov in knjig, ki se vsaj približno ukvarjajo s tem področjem, se ta knjiga razlikuje po marsičem, a naj poudarim njene

glavne vrline: široka, a strnjeno podana teoretsko-historična podlaga za uvod; jasno raziskovalno vprašanje o povezanih družbah, upravah in direktorjih pri nas; izvirno urejena podatkovna baza in empirična preverjanja veljavnosti postavljenih domnev; nazorni prikazi slovenskih elit in celo položajev posameznih pomembnejših ljudi v njih. Poleg tega se bralec lahko na mnogih mestih v knjigi razveseli skrbno izbranih, a odmerjeno zapisanih anekdot, na primer, kako je bil Bavčar tisti, ki je izmaknil tajni vojaški dokument, ga nato odnesel na Mladino, zaradi česar je kasneje Janša moral v vojaški zapor, ipd.

Knjigi se pozna, da ima avtor Ali Žerdin za sabo trd akademski študij ter hkrati izdatno publicistično in uredniško kilometrino. Je tehtna in berljiva. Način pisanja je zlahka zmes sociološkega uvida v našo oblastno stvarnost in slogovne odličnosti. To imam radi: jezik poje, misel je živa, fraz ni, podtoni vabijo k nadaljnjim pogovorom ali samogovorom. Poglavja se zložena tako, da povečujejo radovednost bralca.

Pa vendar, nekatera vprašanja so pretežka, da bi kazalo nanje prepoznati odgovarjati. Zato jih kar nekaj hote obvisi v zraku, avtor

vabi še druge, da poprimejo ideje in jih dopolnijo v zastavljeno smer raziskovanja. Tudi tolikokrat prisotne težnje slovenskih memoarskih piscev, da se kakšna naša navidezna avtentičnost prodaja kot alibi za razne pretekle mahinacije, k sreči v delu ni, pa čeprav je bil avtor velikokrat ne samo opazovalec, ampak tudi udeleženec tranzicijskega dogajanja. Končno, zaključek knjige odpravlja dvome, kakšna je pravzaprav osrednja narava ugotovitev – omrežje ekonomske elite ni zarotniško omrežje, zapiše avtor, je pa njeno sestavo, spremembe in učinke težko spremljati in še težje docela razumeti. Pri nas najbolj preseaneča, da je nekaj tako čvrstega in imenitnega, kakor se sliši izraz ekonomska elita, mogoče tako hitro gnesti in pregnesti, da ima le leto ali dve po volitvah čisto drugačno gostoto, sestavo, okus in vpliv. Je to res elita?

Kdor knjige ne bo prebral, bo razumel precej manj od tistih, ki si bodo vzeli čas zanjo. Za tiste, ki v knjigah radi preberejo le pasuse o sebi ali o izbranih ljudeh, so na razpolago ustrezni pripomočki, poleg seznama literature še seznam omenjenih ljudi. Končno, avtor Ali Žerdin je s tem delom omahljivo, občasno objestno, dostikrat pa kar neveselo nastajanje slovenskega dvora, katerega prvi tranzicijski ešalon počasi že izginja s prizorišč, za sabo pa pušča nekaj usedlin in veliko pogorišč, popeljal v evropski civilizacijski spomin. In to kljub vsemu: škili-li smo drugam, delali pa po svoje; nekaj je nastalo, a se težko zedinimo, kaj; no, koliko časa bo pa trajalo, nihče ne ve.

Te koščke zgodbic spraviti v red, ki nekaj pove, znajo le mojstri, ki krožijo nad prizorišči dovolj visoko, da imajo pregled, in vendar ne previsoko, tako da lahko vzamejo zalet, če se kje kaj zatakne, in se spuste tudi na tla, da opravijo vizitacijo. •

Kaj se je z omrežjem ekonomske elite zgodilo med letoma 2004 in 2009? Kako so na strukturo omrežja vplivale spremembe politične oblasti? Ali sploh obstaja možnost, da bi sprememba politične elite povzročila spremembe v omrežju ekonomske elite?

Uvodno hipotezo, da to zaradi železne zakonitosti, po kateri je politična oblast le orodje v rokah ekonomske moči, ni mogoče, smo zapisali z zavedanjem, da trditve ne bo prestala empiričnega testa. Očitno je, da sprememba politične oblasti lahko močno vpliva na strukturo omrežja ekonomske elite. Posledično to pomeni, da v posebnih zgodovinskih okoliščinah politična oblast lahko vpliva na omrežja ekonomske moči.

Empirični rezultati kažejo, da ob spremembi politične oblasti noben del omrežja ni povsem stabilen. Če na omrežje ekonomske elite gledamo kot na omrežje povezanih gospodarskih družb, v katerem so te povezane s skupnimi direktorji, nadzorniki ali drugimi funkcionarji, je sicer ta del relativno najbolj stabilen, saj so v središču omrežja praviloma finančne družbe v državni lasti. Vendar se je v dobrem letu dni močno spremenila tudi konfiguracija moči v omrežju povezanih gospodarskih družb. Če so bile leta 2004 v samem središču korporativnega omrežja štiri finančne družbe v popolni ali delni državni lasti – SOD, KAD, NLB in Zavarovalnica Triglav –, je že leta 2005 v omrežju povezanih gospodarskih družb prišlo do velikih nihanj in zdrs SOD proti periferiji. Kljub temu, da sta bila lastniška portfelja KAD in SOD ob nastanku obeh družb enaka, leta 2004 pa sta bila v strukturo omrežja umeščena na zelo podoben način, je KAD leta 2005 ostal v središču omrežja, SOD pa ne.

Edina relevantna okoliščina, po kateri sta se leta 2005 razlikovala KAD in SOD, je dejstvo, da si je vpliv v KAD zagotovila zlasti največja stranka vladajoče koalicije, SDS. Predsednik uprave KAD je postal Tomaž Toplak, predsednica njegovega nadzornega sveta pa Andrijana Starina Kosem. Oba sta v trenut-

Page: 20

Reach: 57000

Country: SLOVENIA

Size: 1690 cm2

2 / 4

ku prevzemov položajev sodila v kadrovske bazen SDS. Vpliv v SOD pa si je zagotovila šibkejša stranka vladajoče koalicije, Nova Slovenija. Upravo je vodil član NSi Marko Pogacnik, nadzornike pa je vodil član iste stranke Milan Podpečan. Položaji v upravah in nadzornih svetih gospodarskih družb v popolni ali delni lasti države so predmet koalicijskega trgovanja. Koalicijska trgovina, ki daje strankam ob zasedanju funkcij v državni administraciji proporcionalno moč glede na volilni rezultat, ima svoj odmev tudi v gospodarstvu. Ob tem ne gre zgolj za to, da gospodarske družbe, ki so postale fevd strank, postanejo gostiteljice novih članov ekonomske elite. Tudi strukturna moč podjetij, izražena z njihovo središčenostjo v omrežju povezanih gospodarskih družb, je odvisna od tega, ali podjetje gosti kadre iz močnejše ali šibkejše koalicijske stranke. SOD ni edina družba v državni lasti, ki je med letoma 2004 in 2009 zaradi zunanjih okoliščin izgubila položaj v središču slovenskega korporativnega omrežja. Leta 2009, v času globalne finančne krize in kadrovske negotovosti v NLB, je proti obrobju iz samega središča zdrsnila tudi največja banka v državi. Če je bila NLB leta 2004 s skupnimi direktorji in nadzorniki povezana s 33 gospodarskimi družbami, je bila leta 2009 povezana le še z 13 družbami. Če lahko za leti 2005 in 2006 z veliko mero gotovosti trdimo, da sta KAD in SOD postala središči interesnih sfer največje in šibkejše koalicijske stranke, je leta 2008 na funkcijo predsednika uprave NLB prišel član širšega vodstva LDS, Draško Veselinovič. Veselinovičev prihod v banko je povzročil koalicijski spor, po nekaj mesecih pa je Veselinovič s funkcije odstopil. Šibkejši položaj NLB v omrežju je odraz pogosto nasprotujočih si interesov različnih političnih frakcij, delujočih znotraj vladajoče koalicije. O političnih frakcijah govorimo, ker so tudi znotraj posameznih strank vladajoče koalicije obstajali diametralno različni pogledi, interesi in predlogi političnih ukrepov. NLB je v obdobju po volitvah leta 2008 pretresala nestabilna kadrovska situacija tako znotraj nadzornega sveta kot tudi znotraj same uprave. Med letoma 2004 in 2009 sta si relativno stabilen položaj v središču omrežja zagotovili le dve gospodarski družbi, obe v pretežni lasti države: KAD in Zavarovalnica Tri-

glav. Uprave in nadzorni sveti obeh družb so se sicer spreminjali, strukturna umeščenost KAD in Zavarovalnice Triglav pa se ni bistveno spreminjala. Kljub relativni nestabilnosti omrežja, zaradi katerega centrifugalne in centripetalne sile posamične družbe oddaljujejo od središča omrežja ali jih temu približujejo, pa lahko brez dvoma ugotovimo, da središče omrežja povezanih gospodarskih družb v vseh časovnih točkah zasedajo predvsem finančne družbe v delni ali popolni državni lasti. Če ob analizi omrežja ekonomske elite spremenimo zorni kot in spremljamo dinamiko sprememb v personalni sestavi omrežja, je dinamika sprememb še občutno višja. Ko analiziramo zgolj strukturno moč posameznih oseb, umeščenih v neusmerjeno omrežje povezanih direktorjev in nadzornikov, ugotovimo, da se je po letu 2004 središče omrežja radikalno spremenilo. Na prste ene roke lahko preštejemo osebe, ki so bile med prvih trideset najbolj središčnih uvrščene leta 2004 in so položaj v središču obdržale tudi leta 2005. In na prste ene roke lahko preštejemo tiste, ki so bile v središču leta 2006 in so središčni položaj obdržale tudi leta 2009, ko je državo vodila nova koalicija. Tudi če bi imenski seznam razširili, bi prišli do podobne ocene, torej do ocene, da smo bili po spremembi politične oblasti priča radikalni spremembi personalne sestave omrežja ekonomske elite. Še na en vidik dinamike sprememb v omrežju moramo opozoriti. Leta 2004 smo v omrežju ekonomske elite lahko zaznali jasno strukturiran "notranji krog", trdo jedro ekonomske elite. Ta notranji krog je bil notranje močno koheziven, hkrati pa je bil močno vpet v omrežje celotne družbene elite. Notranji krog je imel močno predstavništvo v upravnem odboru Gospodarske zbornice Slovenije, kar mu je omogočalo določeno stopnjo koordiniranega nastopanja, močne povezave do politike, dobrodelnih organizacij in celo do Olimpijskega komiteja Slovenije kot organizacije, ki lahko uspešnemu predsedniku športne zveze zagotavlja visoko stopnjo družbenega prestiža. Zaradi povezanosti, ki so leta 2004 znotraj notranjega kroga deloma tudi ciklične, je vsaj do neke mere veljalo, da ljudje iz notranjega kroga drug drugemu krijejo hrbet.

Ob zamenjavi politične oblasti pa se je v letih 2005 in 2006 notranji krog občutno skrčil, hkrati pa se je bistveno znižala stopnja vpetosti notranjega kroga omrežja ekonomske elite v omrežje celotne družbene elite. Ekonomsko omrežje je po letu 2005 izgubilo notranjo kohezivnost in sposobnost koordiniranega nastopa. Če smo leta 2004 v kohezivnem jedru omrežja našli člane upravnega odbora GZS, pa tudi Kučanovega Forumu 21 in člane ter simpatizerje strank vladajoče koalicije (LDS, SD), smo v letih 2005 in 2006 v središču tistega dela omrežja, ki ima kadrovske vpliv na preostali del omrežja, zasledili člane SDS in NSi, predvsem pa člane upravnega odbora združenja SME Union, torej združenja malih in srednjih podjetnikov, delujočih pod pokroviteljstvom Evropske ljudske stranke. Članstvo v upravnem odboru SME Union je bilo leta 2005 odskočna deska za prodor proti središču omrežja ekonomske elite. Dodajmo, da je združenje SME Union občutno manjše od Forumu 21. Dinamiko znotraj omrežja ekonomske elite moramo analizirati v razmerju med politično oblastjo in ekonomsko močjo. Politična oblast je imela dva močna vzvoda za spremembo strukture omrežja ekonomske elite. Prvi vzvod je pravne narave. S spremembo Zakona o gospodarskih družbah in z določbo, da lahko posamezna oseba sedi v največ treh nadzornih svetih (in ne več petih, kot je veljalo do leta 2006), je politična oblast dosegla, da se je gostota omrežja zmanjšala. Z nižanjem gostote omrežja se je znižala tudi kohezivnost omrežja in posledično tudi zmožnost koordiniranega nastopa omrežja ekonomske elite. Ekonomska elita je že zaradi manjše kohezivnosti postala šibkejša. Še pomembnejši vzvod pa je povezan z lastniškimi deleži države v gospodarskih družbah. Ker je v imenu države te lastniške deleže upravljala vlada, torej vladajoča koalicija, je lahko politična elita posegla v upravljavsko in menedžersko strukturo KAD, SOD, NLB, Luke Koper, DARS, Telekom, Mobitela, HSE, ELES, Zavarovalnice Triglav, Pozavarovalnice Sava, elektrodistribucijskih podjetij, rudnikov, elektrarn, igralnic, letališča, letalskega prevoznika ... Na naštetih gospodarskih družbah je lahko vladajoča koalicija vplivala neposredno. Posredno, denimo po KAD in SOD, pa je lahko vplivala

Page: 20

Reach: 57000

Country: SLOVENIA

Size: 1690 cm2

3 / 4

tudi na upravljaljsko strukturo Petrola, Mercatorja, Intereurope, Istra-benza, Gorenja, Krke, Save, Dela ... Ob tem bi tvegala z oceno, da je vladajoča koalicija, ki je posle prevzela ob koncu leta 2004, domnevala, da se v omrežju ekonomske elite skriva "materialna baza" prejšnje vladajoče koalicije, zato je posegla v personalno strukturo omrežja. S podobno domnevo je v ostanek omrežja posegla tudi koalicija, ki je oblast prevzela ob koncu leta 2008. Učinek je nenavaden. Če je v devetdesetih letih veljalo, da je cirkulacija znotraj ekonomske elite izrazito nizka, smo po letu 2004 pričali izjemno visoki cirkulaciji. Vendar se v tej visoki cirkulaciji skriva paradoks. S tem ko se v središču omrežja ekonomske elite naseljujejo funkcionarji, člani in simpatizerji strank vladajoče koalicije, se stopnja reprodukcije ekonomske elite sicer zmanjšuje, povečuje pa se cirkulacija. Hkrati z visoko personalno cirkulacijo pa se reproducira logika rekrutacije v ekonomsko elito. Če je vladajoča stranka hkrati tudi najpomembnejši kadroviški bazen za funkcije v gospodarstvu, se s tem reprodicira logika rekrutacije v ekonomsko elito, značilna za obdobje realnega socializma. Gre za vzorce politične kulture, ki imajo zelo dolgo tradicijo. Morda najbolj slikovito jih je med pogovorom z dalmatinskimi komunisti septembra 1972 orisal Stane Dolanc, ko je prostodušno razložil, da je partija na oblasti, zato ima ob odgovornosti tudi pravico, da "neposredno vpliva na neposredne kadrovske rešitve". Trditev sociologa Ivana Bernika, da je bil socializem "obmoderna družba", potrebuje korekcijo. Vzorce politične kulture, značilne za socializem, lahko zasledimo tudi dve desetletji po padcu socializma. Dejstvo, da lahko ob menjavah politične oblasti, ko se stranke "kontinuitete" izmenjujejo s "pomladnimi" strankami, sledimo reprodukciji logike politične rekrutacije v omrežje ekonomske elite, lahko razložimo tudi s pikro opombo Antona Krambergerja, da je razumevanje "pomladi" med elitami drugačno, kot je razumevanje pomladi med navadnimi ljudmi, ki od pomladi pričakujejo predvsem težnjo po spremembah. "Morda je 'pomlad' za pripadnike elit le preprosto veselje, da so se uspeli zavijati na visok položaj!" Ob zaključku se zastavlja vprašanje o tipu kapitalizma, ki obstaja v

Sloveniji. Ali lahko ob analizi sprememb v omrežju ekonomske elite bolj jasno povemo, kakšno je razmerje med politično oblastjo in ekonomsko močjo? Že od samega nastanka kapitalizma to razmerje ni bilo fiksirano. Ob vsej pestrosti kapitalizmov lahko slovensko situacijo bolje razumemo, če poznamo tri "smeri razvoja" kapitalizma ob samem nastanku. Giovanni Arrighi, naslanjajoč se na Braudelove zgodovinske analize, omenja dva konkurenčna modela akumulacije kapitala, Benetke in Genovo. "Medtem ko je v Benetkah moč kapitala slonela na samozaupanju in kompetitivnosti državnega represivnega aparata, je v Genovi kapital stal na lastnih nogah in je bila moč genovske države, kakršna je bila, odvisna od razporeditve in zmožnosti genovskega kapitala." Za genovski model akumulacije kapitala je značilna šibka politična oblast, šibka državna struktura in visoka koncentracija ekonomske moči v rokah bančnikov. Za beneški model akumulacije kapitala je značilna močna politična oblast, moč beneške države pa temelji na represivnem aparatu in lastništvu ključnih produkcijskih sredstev. Arsenal, beneška ladjedelnica, je namreč v lasti mestne države. Fernand Braudel pojasnjuje, kako so stvari potekale v Benetkah: "Najem državnih ladij je bil vsako leto predmet dražbe. Patricij, ki si je pridobil incanto, je nato od drugih trgovcev pobral zakupnino v skladu z natovorjenim blagom. Šlo je torej za 'zasebno' izrabo orodja, ki ga je zgradil 'javni izsek'." Arrighijevi in Braudelovi analizi dveh konkurenčnih tipov akumulacije kapitala lahko dodamo še tretji tip, značilen za Firence. John Padgett in Christopher Ansell v razmerje med politično oblastjo in ekonomsko močjo uvedeta še tretjo spremenljivko, socialni kapital. Za razumevanje procesov formiranja florentinske mestne države in za akumulacijo kapitala je bistvenega pomena, da razumemo tudi dinamiko akumulacije socialnega kapitala. Ob koncu srednjega veka in ob začetku renesanse so bila sorodstvena razmerja ključna oblika socialnega kapitala. Ob vzponu družine Medici je bilo prav umno upravljanje socialnega kapitala, torej sklepanje porok med družinami, bistvenega pomena za osvojitve politične oblasti in za akumulaci-

jo kapitalne moči. Medičejci so si s strateško umeščenostjo v omrežje povezanih družinskih dinastij zagotovili odločilno prednost za naskok na politično oblast in za akumulacijo kapitala. Strateška umeščenost v omrežje jim je zagotovila odločilno prednost pred "oligarhi", "stari-mi" družinskimi dinastijami, ter jim zagotovila, da so postali papeževi bankirji z razvejeno mednarodno bančno dejavnostjo in hkrati dominantna politična skupina v Firencah, ki je odločilno vplivala na razmah renesanse. Kako interpretirati dejstvo, da zmaga na volitvah prinese ne samo prevzem vzvodov politične oblasti, ampak tudi možnost prevzema pomembnih vzvodov ekonomske moči? Se s tem demokratično odločanje iz sfere politike širi tudi v ekonomijo? Takšna interpretacija bi bila naivna. Aprila 2005 je vladajoča koalicija, ki je s KAD in SOD obvladovala manj kot 30-odstotni lastniški delež v Petrolu, ob dejstvu, da mali delničarji niso bili organizirani, v energetski družbi dosegla prevladujoč vpliv. Tisto elitno jedro, ki je najbolje organizirano, ki je najbolj kohezivno in ki ima optimalno strukturirano omrežje, lahko doseže sinergične učinke različnih oblik kapitala. Vendar to ne pomeni širitve demokratičnega odločanja v sfero gospodarstva. Izključitev vpliva malih delničarjev, ki jih preglašuje kapital v državni lasti, orkestriran od vladajoče koalicije, pač ne pospešuje demokratičnih odnosov. Prej gre za zlorabo položaja manjšine organiziranih delničarjev proti večini neorganiziranih delničarjev. Pojav, ki smo ga opisali, ne govori zgolj o nadaljevanju desetletja trajajoče ambicije politike, da bi obvladovala in nadzirala ekonomsko sfero. Gre tudi za pojav, ki ima ekonomske razsežnosti. Podjetja, ki so kontaminirana s političnimi kadri, so, kot ugotavljajo Polona Doma-denik, Janez Prašnikar in sodelavci, preprosto manj učinkovita. Omrežje ekonomske elite ni zartniško omrežje. Večina podatkov o omrežju je vsak trenutek dostopna v sodnih registrih, letnih poročilih gospodarskih družb ali na spletnih straneh Ajpesa. Gre torej za pojav, ki ga vsak trenutek vsaj deloma vidimo. Ni pa nujno, da pojav kot celoto tudi opazimo. Šele ko so podatki zloženi v smiselno celoto, nam to omogoča, da omrežje tudi opazimo. In vsaj do

Page: 20

Reach: 57000

Country: SLOVENIA

Size: 1690 cm2

4 / 4

neke mere tudi razumemo. •

Omrežje moči - Epicentri slovenske in politične elite

Število strani: 304

Izid: oktober 2012

Založba: Mladinska knjiga

cena: 29,95 evra

www.emka.si

